

על גסות הרוח

מסכת ערכין דף טז עמוד א – בגין מה נגעים באים

א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן: על שבעה דברים נגעים באין: על לשון הרע, ועל שפיכות דמים, ועל שבועת שוא, ועל גילוי עריות, ועל גסות הרוח, ועל הגזל, ועל צרות העין.¹

מסכת סוטה דף ה עמוד א – פגעי גסות הרוח

אזהרה לגסי הרוח מנין? אמר רבא אמר זעירי: "שמעו והאזינו אל תגבהו כי ה' דיבר" (ירמיהו יג טו). רב נחמן בר יצחק אמר, מהכא: "ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך" (דברים ח יד), וכתוב: "הישמר לך פן תשכח את ה' אלהיך" (שם שם יא)²... דרש רב עזירא, זמנין אמר לה משמיה דרב אסי, וזמנין אמר לה משמיה דרב אמי:³ כל אדם שיש בו גסות הרוח - לסוף מתמעט, שנאמר: "רומו מעט ואינו" (איוב כד כד).⁴

תוספתא מסכת נגעים (צוקרמאנדל) פרק ו הלכה ז – פשפש בעצמן

כיצד ראיית הנגע? ספק יש בו כשני גריסין ספק אין בו, ספק ירקרק שבירוקין ואדמדום שבאדומים, היה בא אצל הכהן והכהן אומר.⁵ ואמר לו: צא ופשפש בעצמך וחזור בך, שאין הנגעים באין אלא על לשון הרע, ואין הצרעת בא אלא על גסי הרוח.⁶

מדרש תנחומא (בובר) פרשת מצורע סימן ח – הארז כסמל

"ועץ ארז" - הארז הזה אין עץ גבוה ממנו, ולפי שהגביה את עצמו כארז, באתה עליו את הצרעת, דאמר ר' שמעון בן אלעזר: על גסות הרוח הצרעת באה.⁷

¹ ראו בגמרא שם ששפיכות דמים לומדים מיואב, שבועת שווא מגיחזי וגסות הרוח מהמלך עוזיה שנכנס להקטיר קטורת כמסופר בדברי הימים ב פרק כו פסוק טז: "וּכְחֻזְקָתוֹ גָבַהּ לְבוֹ עַד לְהַשְׁחִית וַיִּמְעַל בַּה' אֱלֹהָיו וַיָּבֵא אֶל הַיֵּכָל ה' הַלְהֻטִּיר עַל מִזְבֵּחַ הַקְּטֹרֶת". כך מודגש גם במדרש ספרא – תורת כהנים מצורע בפרשתנו: "ר' שמעון בן אלעזר אומר: אף על גסות הרוח נגעים באים, שכן מצינו בעוזיה, שנאמר: ובחזקתו גבה לבו עד להשחית וימרוד בה' אלהיו ויבא אל היכל ה' להקריב על מזבח הקטרת וכו'". בא מדרש ויקרא רבה יז ג ומרחיב את המספר לעשרה: "על עשרה דברים נגעים באים: על עבודה זרה, ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ועל חילול השם ועל ברכת השם ועל הגזל את הרבים ועל גזל את שאינו שלו ועל גסי הרוח ועל לשון הרע ועל עין רע". ומדרש במדבר רבה ז ה מונה עוד אחד: "ועל האומר על חברו דבר שאינו בו". הידוע מכולם הוא, ללא ספק לשון הרע שאף נרמז בשם מצורע: מצורע – מוציא שם רע (ערכין טו ע"ב, ירושלמי סוטה ב א וכן רבים) ועליו הרחבנו בדברינו: [מצורע – מוציא שם רע](#) בפרשה זו בשנה האחרת. והפעם נרצה לדון על גסות הרוח שהיא בעיני חז"ל אחד מהגורמים לצרעת. חז"ל הניחו שלפגעים גופניים, יש תמיד גם סיבות נפשיות-רוחניות..

² ראו פירוש חזקוני על הפסוק: "ורם לבבך ושכחת וכתוב לעיל הישמר לך פן תשכח אזהרה מכאן לגסי הרוח".

³ רב אמי ורב אסי אמוראי ארץ ישראל (טבריה) מהדור השלישי ממשיכי דרכם של ר' יוחנן וריש לקיש (יש גם רב אסי אמורא בבלי), שניהם כהנים (מגילה כב ע"א), מופיעים פעמים רבות כצמד: בלימוד תורה, כקובעי מקום תפילה, בישיבה לדין (שבת י ע"א) והם בעלי סמכות להפקיע ממונות (גיטין לו ע"ב) ועוד. רב עזירא לא זכר ממי בדיק שמע את האמרה הבאה ולפיכך אמרה פעם בשמו של זה ופעם בשמו של זה.

⁴ לגמרא חשוב להביא פסוקים מהמקרא כאסמכתא לאיסור גסות הרוח ולירידה הבאה כעונש על כך (נגעים הוא סוג של ירידה), למרות שיש כאן מידה כנגד מידה שאולי אינה צריכה אסמכתא מהמקרא. ראו בהמשך הגמרא שם, דעה ואסמכתא נוספים: "א"ר יוסף: לעולם ילמד אדם מדעת קונו, שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והישרה שכינתו על הר סיני, והניח כל אילנות טובות והישרה שכינתו בסנה". עוד שם: "א"ר אלעזר: כל אדם שיש בו גסות הרוח - ראוי לגדעו כאשירה.. כל אדם שיש בו גסות הרוח - אין עפרו ננער... כל אדם שיש בו גסות הרוח - שכינה מיללת עליו". אבל אולי חזק מכולם הם דבריו של רב חסדא, ואיתימא מר עוקבא בגמרא סוטה דף ה ע"א: "כל אדם שיש בו גסות הרוח - אמר הקב"ה: אין אני והוא יכולין לדור בעולם, שנאמר: מְלֻשְׁנֵי בְּסִתְרֵךְ יִעָהוּ אוֹתוֹ אֲצִמִּית גְּבַהּ עֵינָיִם וְרָחַב לִבָּב אֹתוֹ לֹא אוֹכַל (תהלים קא ה) – אל תקרי אותו אלא אתו לא אוכל". (ובגמרא ערכין טו עמוד ב: "כל המספר לשון הרע, אמר הקב"ה: אין אני והוא יכולין לדור בעולם"). וזה חוזר לכל הפסוקים לעיל. גסות הרוח, גם כלפי אדם אחר, היא בסופו של דבר, גסות והרמת ראש כלפי שמיא ואין הקב"ה וגס הרוח יכולים לדור ביחד.

⁵ הכהן אומר לו מה הדין אם הנגע טמא או טהור, ומוסיף בניזיפה אמירה חינוכית. אבל יש שמוחקים כאן את המילים "הכהן אומר" והמשפט הוא "היה בא אצל הכהן ואמר לו" (יש לבדוק נוסחים באתר [הכי גרסינו](#)). ואם כך, כל מה שיש לכהן לומר לאיש הם דברי מוסר ותוכחה כפי שעולה מהמשך הדברים.

⁶ הכהן בוחן את הנגע הלכתית, אבל מיד מפנה את תשומת הלב לפן המוסרי, לסיבות בגינן באים על האדם הנגעים. ובהמשך תוספתא שם, מובא הרעיון שכבר ראינו בדברינו [צרעת הבית](#), שהקב"ה מכה תחילה את רכושו של האדם, וגם זאת בהדרגה, ורק אח"כ את גופו: "ואין המקום דן את האדם אלא בְּרִיתוֹן (בחמלה, ברחמים). הרי הן באין על ביתו; חזר בו - טעון חליצה, ואם לאו - טעון נתיצה. הרי הן באין על בגדיו; חזר בו - טעון קריעה, ואם לאו - טעון שריפה. הרי הן באין על גופו; חזר בו - חזר, ואם לאו - בדי ישב מחוץ למחנה מושבו". השוו תוספתא זו עם המשנה במסכת נגעים פרק יב משנה ה שגם כאשר הכהן סבור שיש נגע בבית הוא אומר: "כנגע" ולא "נגע" ונותן זמן לפנות את הרכוש מהבית. וכל זאת, בשל גסות הרוח.

⁷ הארז מסמל את החטא, את גסות הרוח. והאזוב מסמל את התיקון, את הנמכת הרוח. ראו רש"י ויקרא פרק יד ד: "ועץ ארז - לפי שהנגעים באין על גסות הרוח. ושני תולעת ואזוב - מה תקנתו ויתרפא, ישפיל עצמו מגאותו, כתולעת וכאזוב". ראו דברינו [אגודת](#)

מסכת ערכין דף טז עמוד א – מצנפת הכהן הגדול

מצנפת מכפרת על גסי הרוח, כדברי חנינא, דא"ר חנינא: יבוא דבר שבגובה ויכפר על מעשה גובה.⁸

מסכת דרך ארץ פרק המינין – פגיעה בעסקים

בשביל ארבעה דברים נכסי בעלי בתים יורדין לטמיון: על עושקי שכר שכיר, ועל כובשי שכר שכיר,⁹ ועל פורקי עול מעל צואריהם ונותנין על גבי חביריהם, ועל גסות הרוח כנגד כולן.¹⁰

מסכת דרך ארץ פרק היוצא – הדימוי לעבודה זרה

התיר מנעלו ויצא לשוק הרי זה מגסי הרוח. סוטר לצדדין, וקובעו לאחוריו, ירכתו על חברתה, ורצועות תפילין בידו ומחזירן כשהוא מהלך בשוק, הרי זה מגסי הרוח. וכל גסי הרוח נדמין לעבודה זרה, שנאמר: "ולא תביא תועבה אל ביתך" (דברים ז כו),¹¹ ולהלן הוא אומר: "תועבת ה' כל גבה לב" (משלי טז ה)¹² - מה תועבה האמורה כאן עבודה זרה, אף תועבה האמורה להלן עבודה זרה.¹³

מסכת דרך ארץ פרק ה – המדרגה השלישית

תחילת עבירה הרהור הלב, שנייה לה ליצנות, שלישית לה גסות הרוח, רביעית לה אכזריות, חמישית לה הבטלה, ששית לה שנאת חנם, שביעית לה עין הרע, הוא שאמר שלמה: "כִּי־יִחַן קוֹלוֹ אֶל־תַּאֲמָרָבוּ כִּי שָׁבַע תוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ" (משלי כו כה).¹⁴

אזוב בשבת החודש. ויש עוד סמל יפה בשילוח הציפור של המצורע, ראו חזקוני ויקרא פרק יד פסוק ז: "ושלח את הצפור- סימן טהרה הוא, להפריח ממנו הצרעת ולעשות לו דוגמא. שכבר ישב כצפור בודד על גג ונקשר ואסור מלבוא עם שאר בני אדם, ועכשיו הותר לבא עם חבריו כעין צפור זו שהיתה קשורה בידי אדם ועכשיו משולחת ורשויה ללכת עם חברותיה". אבל בתנאי שיפנים את סיבות הנגע ולא יחזור להיות גס רוח.

⁸ המצנפת שהיא הכובע המיוחד לכהן הגדול, מכפרת על גסות הרוח. אולי במוטיב הפוך לארז ולאזוב. אולי כשהאדם רואה את המצנפת של הכהן הגדול בתוך שאר בגדי תפארתו (שמות כח ב), אולי הוא יבין, עוד לפני שיבואו עליו נגעים ועוד לפני שירד מנכסיו, שאין לו אפשרות להתנשא ולהתגאות מעל הכהן הגדול ויחדל מהתנשאותו. ראו דברינו **בגדי השרד** בפרשת ויקהל. אולי לכך מכוון אלשיך בפירושו לפסוק בשמות כח לו המתאר את המצנפת של הכהן הגדול: "ומה שתשים מצחך לא על שפלים לשפלותם כי אם על רמים. וזהו והיה על המצנפת שהוא על רם בעל גסות הרוח נמשל למצנפת, כי על כן המצנפת שהוא גבוה מכפר על גסות הרוח (ערכין טז א) להביאו למוטב ולא כמסתר פנים ממנו, כי אם שים מצחך לעומת מצחו ולא תירא כי ה' עמך". ודברים אלה דורשים ביאור.

⁹ ראו פירוש רש"י סוכה כט ע"ב: "כובש - שמדחהו בלך ושוב. עושק - לגמרי גוזל שכרו". ובתוספתא בבא מציעא פרק י הלכה ג שנינו: "הכובש שכר שכיר עובר משום חמשה לוי: משום בל תעשק ובל תגזול ובל תלין ולא תבוא עליו השמש". אפשר שדווקא מי שדוחה בלך ושוב חמור יותר.

¹⁰ וכן הוא בגמרא סוכה כט ב: "אמר רב: בשביל ארבעה דברים נכסי בעלי בתים יוצאין לטמיון: על כובשי שכר שכיר, ועל עושקי שכר שכיר, ועל שפורקין עול מעל צואריהן ונותנין על חבריהן, ועל גסות הרוח. וגסות הרוח כנגד כולן". היום אין לנו נגעים, אבל הגלגל הכלכלי קיים ובוטט. "הקדוש ברוך הוא יושב ועושה סולמות: משפיל לזה ומרים לזה, ומוריד לזה ומעלה לזה". וכדברי ר' נחמן במדרש ויקרא רבה לד ג: "כתיב (דברים טו) כי בגלל הדבר הזה - **גלגל הוא שחוזר בעולם**. לפיכך משה מזהיר את ישראל: וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך", עליהם התעכבנו בדברינו **מצוות צדקה** בפרשת בהר וכן **גלגל חוזר הוא בעולם**. ראו עוד בגמרא שבת לג ע"א: "סימן לגסות הרוח - עניות". רש"י מסביר שם ע"ס הגמרא בקידושין שמדובר בעניות בתורה, היינו שגסות רוח מקורה בחוסר תרבות. ובפשטות, גסות רוח שהיא יהירות ושחצנות, היא מכשול גדול בעסקים ובדרך ארץ.

¹¹ שם ברור שמדובר בעבודה זרה ככתוב שם פסוק אחד קודם: "פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בְּאֵשׁ לֹא תִחַדּוּ כֶסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלִקְחֶתָ לָךְ מִן תִּקְשׁ בוּ כִּי תוֹעֵבֶת ה' אֲלֵהֶיךָ הוּא".

¹² ראו הפסוק המלא שם: "תוֹעֵבֶת ה' כָּל גְּבַה לֵב יָד לָד לֹא יִנְקָה" ופירוש רש"י שם: "יד ליד לא ינקה - מיד ליד בא לו גמול גובה לב".

¹³ אפשר להתווכח עם הנהגות דרך ארץ אלה, כפי שאכן מצאנו במסכת כלה ט כג: "התיר מנעלו ויצא לשוק, הרי זה מגסי הרוח. אלא מאי ליעבד? הכי קאמר: נעל מנעלו כשיצא לשוק, הרי זה מגסי הרוח". והדבר כנראה תלוי במנהג המקום והזמן. כך או כך, חכמים ראו גם בהנהגה היומיומית אפשרויות של גסות רוח בדרגה זו או אחרת. בתפילה: "מגהק ומפקה - הרי זה מגסי הרוח" (ברכות כד ע"ב); באכילה בענייני סעודה: "לא יפרס אדם פרוסת המוציא ממקום הרך, אלא ממקום הקשה. ולא יאחז פרוסה כביצה בידו ויאכל, ואם אכל הרי זה רעבתן. ולא ישתה כוסו בבת אחת, ואם שתה הרי זה גרגרן. וכמה ישתה? שנים - דרך ארץ, שלושה - מגסי הרוח". (מסכת דרך ארץ פרקי בן עזאי פרק ד הלכה ה. ראו גם פסחים פו ע"ב, ביצה כה ע"ב). עוד בענייני סעודה: "כל הנוטל ידיו לפירות - הרי זה מגסי הרוח" (חגיגה יח ע"ב); ואף בדרך ארץ כפשוטה, בעת שהולכים בדרך: "המהלך כנגד רבו - הרי זה בור, אחורי רבו - הרי זה מגסי הרוח!" (יומא לא ע"א).

¹⁴ גסויות רוח אלה אולי לא יגרמו לירידה מיידית בנכסים או לייסורי נגעים, שהרי גסות הרוח כאן היא המדרגה הרביעית בסקאלה של שבע מדרגות ויש קשות ממנה. אבל חכמים לא חסכו מילים קשות מגסי רוח כגון זה שבמסכת דרך ארץ פרק המינין: "גסי הרוח, ומספרי לשון הרע, ומדברי נבלה, וחכמים בעיניהם, עליהם הכתוב אומר: כי הנה היום בא בוער כתנור". וגם חששו שגסות רוח תביא למשל לאיסור אשת איש, כפי שאומרת הגמרא בסוטה ד ע"ב: "אמר רבי חייה בר אבא א"ר יוחנן: כל אדם שיש בו גסות הרוח - לבסוף נכשל באשת איש, שנאמר: ואשת איש נפש יקרה תצוד". ראו הסיפור במדרש במדבר רבה ט ג על אדם שנכשל באיסור אשת איש עם אשתו שלו: "מעשה באשה אחת שזדקק לה אדם אחד ואמרה לו לאיזה מקום תלך. מה עשתה האשה? הלכה ואמרה לאשתו והלכה אשתו לאותו מקום ונזקק לה. אח"כ תהה בו וביקש למות. אמרה לו אשתו: מפתך אכלת ובכוסך שתית. אלא מי גרם לך? שאתה גס רוח. הוי שוה לבני אדם".

מסכת אבות פרק ד משנה ז – גסות הרוח בדין

רבי ישמעאל בנו אומר: החושך עצמו מן הדין, פורק ממנו איבה וגזל ושבעת שוא.¹⁵ והגס לבו בהוראה - שוטה רשע וגס רוח.¹⁶

אבות דרבי נתן נוסח א פרק יח – דקדוק וליקוט בלי גסות רח

איסי בן יהודה היה קורא לחכמים שמות. לרבי מאיר: חכם וסופר. לרבי יהודה: חכם לכשירצה. לרבי אליעזר בן יעקב: קב ונקי. לרבי יוסי: נימוקו עמו. לרבי יוחנן בן נורי: קופה של הלכות. לרבי יוסי הגלילי: מלקט יפה יפה בלא גסות הרוח. לרבי שמעון בן גמליאל: חנות מלא ארגון טב. לרבי שמעון: שונה הרבה ומשכח קימעא.¹⁷

מסכת עירובין דף נה עמוד א – לא במי שחושב שהוא בשמים

והיינו דאמר אבדימי בר חמא בר דוסא: מאי דכתיב "לא בשמים היא" "ולא מעבר לים היא" (דברים ל יב)? "לא בשמים היא" - שאם בשמים היא אתה צריך לעלות אחריה, ואם מעבר לים היא - אתה צריך לעבור אחריה. רבא אמר: "לא בשמים היא" - לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה כשמים, ולא תמצא במי שמרחיב דעתו עליה כים. רבי יוחנן אמר: "לא בשמים היא" - לא תמצא בגסי רוח, ולא מעבר לים היא - לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרים.¹⁸

ירושלמי פסחים פרק ה הלכה ג – אגדה צריכה זהירות מיוחדת

רבי שמלאי אתי גבי ר' יונתן, אמר ליה: אלפן אגדה.¹⁹ א"ל: מסורת בידי מאבותי שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי, שהן גסי רוח ומעוטי תורה. ואת נהרדעאי ודר בדרום.²⁰

¹⁵ מי שנמנע מלשבת בדין במקום שיש דיינים אחרים, או מי שמנסה לעשות פשרה בין בעלי הדין, חושך מעצמו צרות והסתבכויות. ¹⁶ הגענו לגסות רוח בדין ובהמשך נראה גם בלימוד תורה. דין גס לב, הוא דין שבטוח יותר מדי בעצמו ולא מקשיב לאחרים (לדיינים האחרים ולעדים). הוא נקרא שוטה ("חכם בעיניו"), רשע (שסופו לפסוק דין רשע) וגס רוח. נראה שיש כאן שתי דרגות: גסות לב שמביאה לגסות רוח. וגסות רוח היא החמורה יותר. ואפרופו גסות לב ורוח, יש גם גסות דעת "המגיס דעתו", בפרט כלפי שמים, שזה נאמר למשל על [חוני המעגל](#), בדין בגמרא ברכות יט לגבי רשימת מי שחכמים נדו אותם, אך כל זה עניין אחר שלא נוכל להתעכב עליו כאן.

¹⁷ דברי איסי בן יהודה הם חזרה והרחבה של דברי רבי יהודה הנשיא בתחילת הפרק שם, שהיה מונה שבחן של חכמים: "רבי טרפון גל של אבנים או אגוזים, רבי עקיבא אוצר בלום, רבי אלעזר בן עזריה קופה של רוכלים". והוא מסיים שם: "ולרבן יוחנן בן נורי קרא לו קופה של הלכות. ולרבי יוסי הגלילי: מלקט יפה בלא גסות הרוח, שאחז בה מדת חכמים מהר סיני והיה משנן בה כל חכמי ישראל". ממקום שפסק רבי יהודה הנשיא, ממשיך איסי בן יהודה. לעניינינו, איזה מן שבח הוא לומר על תלמיד חכם שהוא מלקט יפה בלא גסות רוח? בפשטות, נראה שהכוונה היא שלמרות שלמד הרבה תורה לא התגאה על חבריו. כמו שנראה להלן שהתורה לא תימצא במגביה דעתו ובגסי הרוח. אבל יכולה להיות סיבה נוספת: כאן מדובר בלימוד התורה עצמה, בפעולת הלגיטימיות ובארגון סדר לימוד התורה ושימורה, שצריך להיות ברמת דייקנות גבוהה ולא להסתפק בארגון לפי עקרונות וכללים. בדומה קצת לביטוי בימינו: "בניתוח גס". ראו ספרי דברים פרשת האזינו פסקא שו: "יערוף כמטר לקחי - היה רבי נחמיה אומר: לעולם הוי כונס דברי תורה כללים. יכול כדרך שאתה כונסם כללים תהא מוציאם כללים? תלמוד לומר: יערוף כמטר לקחי ... הוי כונס דברי תורה כללים ופורט ומוציא כטיפים הללו של טל. ולא כטיפים הללו של מטר שהן גדולות, אלא כטיפים הללו של טל שהן קטנות". ועדיין צריך עיון. וע"פ, השוו ברייתא זו עם המשנה במסכת אבות פרק ב משנה ט על רבן יוחנן בן זכאי שהיה מונה שבחם של תלמידיו (דור יבנה). והדברים נמצאים גם בגמרא גיטין סז ע"א ויש הרבה לדרוש בהם.

¹⁸ וכן הוא דברים רבה (ליברמן) פרשת ניצבים: "לא בשמים היא - ר' אלעזר בן הקפר אומר: אינה לא בבעלי דקלים ולא בצידי עופות שהן עולין למעלה בהרים ובאילנות. ר' אחא אמר: אינה בגסי הרוח שהן עולין למעלה. והיכן היא שכוונה? באותן שעושים עצמן לא". רבים וטובים הרחיבו בדרשה ידועה זו ואף אנחנו שלחנו בה ידיים בדברינו [לא בשמים היא](#) בפרשת ניצבים. הפעם עניינינו הוא דווקא דרשת רבא ור' יוחנן על כך שהתורה לא תימצא אצל מגביה דעה וגסי רוח. כדי להגיע לתורה לא צריך סולם על מנת לעלות לשמים, רק סולם על מנת לרדת לקרקע ולהנמיך מגבהות הדעה וגסות (שחצנות) הרוח. ראו מדרש תנחומא פרשת כי תבוא סימן ג: "מה המים, כל מי שאינו יודע לשוט בהם אובד עצמו מן העולם, כך כל מי שאינו יודע למצוא דברי תורה אובד מן העולם. מה המים נמשכין לכל מקום שירצה, כך התורה משוכה בכל העולם. ומה המים אין מתקיימים לא בגרירות של כסף ולא בגרירות של זהב אלא בשל חרס, כך אין התורה מתקיימת בגסי הרוח אלא במי שדעתו נמוכה עליו. ואמר רבי אחא: וְהִקְמָה מֵאֵין תִּמְצָא (איוב כח יב), מהו מֵאֵין? מאותן שעושים עצמן כאין ומה". "עושים עצמם לא". אך שוב, יש גם גסות רוח רצויה, זו שגורמת לתלמיד לשאול ולחקור ולא להתבייש ולהיחבא בפינה. ראו במדבר רבה ד כ: "אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו (תהלים קלא ב), כשם שהתינוק הזה אינו מתבייש להתגלות לפני אמו, כך שויתי נפשי לפניך שלא נתביישתי להתגלות לפניך לכבודך. כגמול עלי נפשי - כהן ינוקא דנפק ממעי דאימיה ואין בו רוח גסה לינוק משדי אמו. כן הות נפשי עלי שאיני מתבייש ללמוד תורה אפילו מקטני ישראל".

¹⁹ למד אותי אגדה.

²⁰ ואז רבי שמלאי פונה לר' יונתן בדבר הלכה: "מה בין לשמו ושלא לשמו, מה בין לאוכליו ושלא לאוכליו". כיצד נהג כך ר' יונתן? האם אין זה עצמו גסות רוח קשה? ראו מפרשי הירושלמי (ידיד נפש) שמציינים שכאן מדובר בר' שמלאי "הדרומי" כנזכר בירושלמי שבת פרק ה הלכה ד שיערער על היתר שמן של נכרים שרבי ובית דינו התיירו. ראו נושא זה גם בגמרא עבודה זרה לז ע"א. אבל אפשר שמדובר באותו ר' שמלאי שלימים נעשה לאחד מגדולי בעלי האגדה כנזכר בעשרות מקומות בתלמודים ובמדרשים וכאן בתחילת דרכו הוא פונה ללימוד האגדה לפני שהעמיק בהלכה. ור' יונתן שדוחה את ר' שמלאי וקורא לו גס רוח, דרומי, מעוט תורה וכו' הוא אולי אותו ר' יונתן שנזכר במדרש בראשית רבה לב י (פרשת נח) וכן בדברים רבה ג י (פרשת עקב) בסיפור על

מסכת סנהדרין דף צח עמוד א – מתי יבוא המשיח

אמר זעירי אמר רבי חנינא: אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל, שנאמר: "כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך" (צפניה ג יא), וכתוב: "וְהִשְׁאַרְתִּי בְקֶרְבְּךָ עִם עֲנִי וְנָדַל וְחָסוּ בְּשֵׁם ה' " (שם יב).²¹

מסכת תענית דף כ עמוד א – סיפור מעשה על גסות הארז²²

תנו רבנן: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז. מעשה שבא רבי אלעזר ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו, והיה רכוב על חמור ומטייל על שפת נהר, ושמוח שמחה גדולה, והיתה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה. נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר. אמר לו: שלום עליך רבי! ולא התזיר לו.²³ אמר לו: ריקה, כמה מכוער אותו האיש! שמא כל בני עירך מכוערין כמותך?²⁴ אמר לו: איני יודע, אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית.²⁵

כיון שידע בעצמו שחטא ירד מן החמור ונשתטח לפניו, ואמר לו: נענית לך, מחול לי! - אמר לו: איני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית. היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו.²⁶ יצאו בני עירו לקראתו, והיו אומרים לו: שלום עליך רבי רבי, מורי מורי! אמר להם: למי אתם קורין רבי רבי? - אמרו לו: לזה שמטייל אחרך. אמר להם: אם זה רבי - אל ירבו כמותו בישראל. - אמרו לו: מפני מה? - אמר להם: כך וכך עשה לי. - אמרו לו: אף על פי כן, מחול לו, שאדם גדול בתורה הוא. אמר להם: בשבילכם הריני מוחל לו. ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן.

מיד נכנס רבי אלעזר בן רבי שמעון ודרש: "לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז", ולפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות.²⁷

שבת שלום מחלקי המים

המפגש עם הכותי (שומרונים?) בו ר' יונתן נשאר ללא מענה בוויכוח ביניהם, עד שבעל העגלה (החמר, הַחֶמֶר) שלו נותן לכותי תשובה ראויה במקומו! מובא בדברינו **ההרים הגבוהים** בפרשת נח. ראו עוד בראשית רבה מט ח שם מתנהל דו שיח נאה בין שני חכמים אלה. ומדרש הגדול דברים פרשת ראה פרק יג פסוק ט ר' יונתן מביא אגדה בשם ר' שמלאי:

²¹ וכל כך למה? משום שכפי שראינו לעיל את דבריו של רב חסדא, ואיתימא מר עוקבא בגמרא סוטה ה ע"א: "כל אדם שיש בו גסות הרוח - אמר הקב"ה: אין אני והוא יכולין לדור בעולם, שנאמר: מְלִשְׁנֵי בְּסִתָּר רָעוּהוּ אוֹתוֹ אֲצִמִית גְּבַה עֵינָיו וְרָחַב לִבָּב אוֹתוֹ לֹא אוֹכַל (תהלים קא ה) - אל תקרי אותו אלא אתו לא אוכל". אי לכך, נראה שיש לבן דוד קושי גדול להגיע אלינו במהרה והסבר טוב "מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום" (שמואל א כ כז, פסוק הנדרש הרבה בספרות החסידות על המשיח המתמהמה). ועד שיבוא, אין לנו אלא דברי פסיקתא רבתי (איש שלום) הוספה א פיסקא ג - שובה ישראל: "יעשה צדקה, חולק פתו לעניים ויתן ממונו לסופרים ולתלמידיהם, ואל יגביה דעתו על הבריות ויעסוק בתורה ובמצותיה, ויהיה בענוה, ואל ידבר בגסות הרוח, וישפיל דעתו לפני כל הבריות. ואשכון עמו, שנאמר: מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח (ישעיה נז טו)".

²² ראו מקבילה באבות דרבי נתן נוסח א פרק מא ובמסכתות קטנות.

²³ נראה לומר שאותו האיש חזר על דבריו: שלום עליך רבי (אולי לא שמע רבי אלעזר היטב בפעם הראשונה) ואז ענה לו ר' אלעזר מה שענה.

²⁴ ניחא האיש עצמו, אבל למה להטיל דופי בעיר ואם בישראל?

²⁵ יפה ענה אותו האיש לרבי אלעזר. ראו בגמרא נדרים נ ע"ב על כיעורו של ר' יהושע בן חנניה, מה אמרה לו בת הקיסר ומה ענה הוא לה.

בת קיסר לרבי יהושע בן חנניה: תורה מפוארה בכלי מכוער!

²⁶ ר' אלעזר ברבי שמעון הלך אחרי החמור (לא חזר לרכב על החמור) ונראה שהרכיב את האיש המכוער על החמור.

²⁷ בהמשך לארז שמסמל את הגאווה וגסות הרוח (אך גם משתתף בטהרה), אי אפשר שלא להיזכר בסיפור מרגש זה המעיד על פתיחותם של חז"ל, גישתם הביקורתית ויכולתם להציג מראה עצמית ללא כחל ושרק. ובמי מדובר כאן? בבנו של ר' שמעון בר יוחאי שהסתתר איתו במערה שתיים עשרה, וכשיצאו לבסוף שרפו במבט עיניהם אנשים ש"מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה", עד שיצאה בת קול ואמרה להם: "להחריב עולמי יצאתם? חיזרו למערתכם!". עוד על דמותו המיוחדת "ומעלליו" של רבי אלעזר ברבי שמעון, ראו גמרא בבא מציעא דף פג עמוד ב. וכבר הרחבנו לדון בסיפור מעשה זה בדברינו, ראו למשל **היופי שבאדם ברכתו ובלותו**.